

УДК 330.341.1:502.131.1

УПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ МІСТ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Вікторія Басараб; Дарина Новосад; Олена Павлова; Ольга Шабала

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

Резюме. Останнім часом у центрі уваги глобального економічного співтовариства знаходиться питання щодо важливості прискореного інноваційного розвитку галузей національного господарства держав. Світові інститути прогнозують науково-технічне зростання основним двигуном виживання підприємств та країн у сучасному конкурентному середовищі. Що стосується формування інноваційної інфраструктури, доцільно визначити останню як сукупність пов'язаних та взаємодоповнюючих виробничо-технічних, інформаційно-комунікаційних структур, підприємств, управлінських систем, необхідних і достатніх для успішного відтворення інноваційної активності, а також втілення та розповсюдження новацій з метою впровадження інноваційної стратегії розвитку. Інфраструктура повинна сприяти територіальному поширенню інновацій або науково-технічних можливостей держави у напрямі задоволення суспільних інтересів. Таким чином, інновацію (нововведення) слід розглядати як комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу для нової суспільної потреби. Управління формуванням ринку екологічних інновацій на державному рівні покликане забезпечити відтворення екологічного попиту, екологічно орієнтованої виробничої основи, людських чинників і мотивів екологізації. Ринок екологічних інновацій є сегментом загального ринку інновацій. Важливими для формування ринку саме екологічних інновацій є екологічні інтереси (загальнонаціональні, регіональні, локальні та особисті). Часткове уявлення про інтереси споживачів дає ставлення населення до екологічних проблем – чим вища занепокоєність споживачів екологічними проблемами, тим вищою є їх зацікавленість в екологічних інноваціях. За значущістю змін у характері, змісті й результатах діяльності підприємства та його окремих підрозділів виділяють технологічні, виробничі, економічні, торгові, соціальні, інновації в галузі управління. У статті розглянуто основну сутність інновацій в соціальній та екологічній сферах організації міст Західного регіону України. Визначено головні фактори, що сприяють появі інновацій та соціальній та екологічній сфері та необхідність їх розвитку. Вивчено поняття «інновація» та «інноваційний процес». Проаналізовано найбільш відомі методики для пошуку джерел фінансування інноваційної діяльності в соціальній та екологічній сферах. Наголошено на основній меті інноваційної діяльності в соціальній та екологічній сферах розвитку міст Західного регіону. Визначено основні проблеми, які суттєво впливають на якість та безпеку життя людей у містах Західної України.

Ключові слова: соціальні інновації, екологічні інновації, регіональна політика, екологізація, реформа.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.04.043

Отримано 02.08.2021

UDC 330.341.1:502.131.1

Viktoriya Basarab; Daryna Novosad; Olena Pavlova; Olha Shabala

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Summary. Recently, the global economic community has been focusing on the importance of accelerated innovative development of the national economy. World institutes predict scientific and technological growth as the main engine of survival of enterprises and countries in today's competitive environment. Concerning the formation of innovation infrastructure, it is advisable to define the latter as a set of related and complementary production and technical, information and communication structures, enterprises, management systems,

necessary and sufficient for successful reproduction of innovation, as well as implementation and dissemination of innovations to implement innovation strategy development. Infrastructure should promote the territorial spread of innovations or scientific and technical capabilities of the state to satisfy public interests. Thus, innovation should be considered a complex process of creating, disseminating and using a new practical tool for a new social need. Management of the formation of the market of ecological innovations at the state level is designed to ensure the reproduction of ecological demand, ecologically oriented production base, human factors and motives for greening. The eco-innovation market is a segment of the overall innovation market. Ecological interests (national, regional, local and personal) are important for the formation of the market of ecological innovations. A partial idea of the interests of consumers gives the attitude of the population to environmental problems – the higher the concern of consumers about environmental problems, the higher their interest in environmental innovation. According to the significance of changes in the nature, content and results of the enterprise and its units distinguish technological, production, economic, trade, social, and innovation in management. The main essence of innovations in the social and ecological sphere of the organization of cities of the Western region of Ukraine is considered in the article. The main factors contributing to the emergence of innovations in the social and environmental spheres and the need for their development are identified. The concepts of «innovation» and «innovation process» are studied. The most well-known methods for finding funding sources for innovation in the social and environmental spheres are analyzed. The main goal of innovation in cities' social and ecological development in the Western region is emphasized. The main problems that significantly affect people's quality and safety in the Western cities of Ukraine are identified.

Key words: social innovations, ecological innovations, regional policy, ecologization, reform.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.04.043

Received 02.08.2021

Постановка проблеми. За останні десятиліття відносини між суспільством і місцем існування усе більш загострилися, стає цілком реальною загроза глобальної екологічної катастрофи. Не зважаючи на безліч спірних питань, концепція стійкого розвитку вже отримала широке визнання як в економічній науці, так і в міжнародній практиці. Важливим аспектом перетворень у контексті переходу до сталого екологічно безпечного розвитку є впровадження екологічних інновацій для розвитку та розширення вітчизняного ринку екологічних товарів (ЕЧТ) і послуг. Упровадження екологічних та соціальних інновацій пов'язано з науково-технічним прогресом, що призводить до якісних поліпшень в організації виробництва й забезпечує збільшення економічного, соціального або екологічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду сучасних проблем природного користування та визначенню напрямів державної екологічної політики України, в тому числі на засадах європейської інтеграції, присвятили свої публікації такі вчені, як О. Веклич, Т. Ковалевська, О. Колєнов, О. Островерх та ін. На сьогодні до питань інноваційних підходів розвитку соціальної сфери у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі звертається багато вчених: Р. Алі, В. Антонюк, Ж. Аталлі, М. Біль, Л. Бойко-Бойчук, О. Болотна, О. Воловодова, О. Грішнова, П. Друкер, О. Павлова, Б. Сандерс, М. Семікіна, З. Смутчак, С. Тукер, Л. Федулова, Дж. Філас, Р. Хейскал, Й. Шумпетер, М. Янг та інші. Однак проблеми впровадження соціальних інновацій у містах Західного регіону потребують подальших досліджень, які дозволять активізувати людський фактор для підвищення розвитку міст.

Метою даного дослідження є виявити основні недоліки й труднощі впровадження соціальних та екологічних інновацій в містах Західного регіону, надати можливі варіанти вирішення цих проблем для прискорення розвитку міст цього регіону.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети висунуто такі завдання: показати основні труднощі у впровадженні екологічних інновацій в розвитку міст, показати основні труднощі у впровадженні соціальних інновацій в розвитку міст, надати можливі шляхи вирішення даних проблем.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічну модернізацію регіонів України неможливо здійснити без упровадження заходів, зорієнтованих на забезпечення сталого розвитку міст. Адже майже 70% населення України проживає в містах.

Необхідно також враховувати, що населенню міст, як правило, притаманний вищий рівень громадянської активності, тому умови та якість життя міського населення можуть розглядатися як один з потужних чинників впливу на рівень соціальної напруженості й довіри до держави та її політики. Проте у сфері забезпечення розвитку міст існує багато труднощів, пов'язаних з нагромадженням хронічних соціальних, економічних та екологічних проблем, які суттєво впливають на якість та безпеку життя людей у містах України [1].

Основними серед них є:

1. Спостерігається неузгодженість загальнодержавних, регіональних та місцевих концепцій, стратегій і програм, зорієнтованих на сталий розвиток міст (територій). В Україні чинними є десятки програм і стратегій загальнодержавного, регіонального та місцевого значення, що прямо чи опосередковано стосуються розвитку територій, проте їх результативність є дуже низькою.

2. Неналежним є стан житлово-комунального господарства міст (насамперед малих), недостатніми є обсяги капітальних вкладень у розвиток житлово-комунального господарства. Домінування природних монополій у галузі ЖКГ призвело до того, що комунальні підприємства, здебільшого, неспроможні надавати споживачам якісні послуги у сфері ЖКГ.

3. Спостерігається низький рівень благоустрою міст, незадовільною залишається ситуація зі збиранням та утилізацією (знешкодженням) твердих побутових відходів. Одним із викликів щодо забезпечення розвитку міст є нагальна проблема забезпечити екологічну безпеку життєдіяльності населення.

4. Хронічною проблемою для міст України залишається функціонування промислових підприємств, «промислових зон», що розташовані у межах міст. Це суттєво впливає на погіршення екологічної ситуації, однак органи місцевого самоврядування не мають достатніх важелів впливу на вирішення цієї проблеми.

5. Спостерігається слабка диверсифікація економіки міста (особливо це стосується малих міст), відсутність значної кількості новостворених робочих місць. Слабо розвинена сфера послуг. Застарілою є соціальна інфраструктура міст України. Досить низьким є показник залучення інвестицій. Невідповідним є рівень оплати праці. Все це ускладнює ситуацію на ринку праці, спричиняє трудову міграцію з прилеглих територій до великих міст, з малих міст до обласних центрів та до Києва. Протягом останніх років суттєвою є трудова міграція населення до країн Європейського Союзу.

6. Незавершеність в Україні реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади не дає можливості органам місцевого самоврядування сформуваати необхідні управлінські та фінансові ресурси для розвитку територій [2].

На сучасному етапі існує значна кількість шляхів розвитку міст. Серед них можна виділити такі:

1. В умовах проведення реформ територіальної організації та децентралізації влади формування ефективних громад з центром у містах обласного значення.

2. Формування програм (планів) стратегічного розвитку міст, які б враховували сучасні тенденції глобалізації, посилення міжрегіональної конкуренції, швидкі зміни в навколишньому середовищі.

3. З метою вирішення економічних та екологічних проблем формування сприятливого інвестиційного та інноваційного середовища розвитку міста, максимальне спрямування зусиль на залучення інвестицій, створення нових сучасних робочих місць, вирішення соціальних та екологічних проблем.

4. Максимально широке залучення сучасних інформаційних технологій у розвиток, побудову «розумних» міст на основі «smart»-технологій.

5. Запровадження енергоефективності в усіх сферах життєдіяльності міста, адже сьогодні енергоефективність є головним атрибутом сучасного міста, основа для запровадження сучасних концепцій розвитку.

6. Запровадження парстисипативного управління, спрямованого на максимальне залучення громади до розвитку свого міста та управління ним [8].

Сучасна екологічна ситуація в Україні характеризується довготерміною кризою розвитку. Частка ресурсомістких та енергоємних технологій в українській економіці висока, а низький рівень розуміння суспільством навколишнього середовища призвів до серйозної деградації навколишнього середовища та надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря та землі [3].

Промисловий розвиток спричинив високі темпи зростання чисельності міського населення. В Україні 69% населення проживає у містах, у тому числі 21% – у містах з чисельністю населення більше 500 тис. ос. Економічні та соціальні можливості міст на сьогодні пов'язані не тільки з промисловістю, але й з освітньою та науковою діяльністю, транспортом, туризмом та іншими галузями сфери послуг. Концентруючи значний людський, виробничий, інноваційний та інвестиційний потенціал, міста стають все менш комфортними для проживання населення [5].

Найбільш гострими екологічними проблемами міст є неналежний стан житлово-комунального господарства, в тому числі водопостачання та водовідведення, забруднення повітря, поводження з твердими побутовими відходами, недостатні площі зелених зон. Традиційні методи охорони навколишнього середовища – дотримання розмірів санітарних зон підприємств, гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у повітрі та водних об'єктах – не є достатніми для забезпечення відповідності міст України рекомендаціям ООН-Хабітат та положенням стратегії регіонального розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання», що є важливими умовами для євроінтеграції України. Вищезгадане зумовлює необхідність розроблення принципово нових підходів до розвитку економічної бази міст та їх інфраструктури: енерго- та водопостачання, транспорту, утилізації відходів, а також житлового будівництва та міського планування в цілому [4].

Міське середовище вчені на сьогодні розглядають як місце виникнення більшості екологічних проблем. Найбільш забрудненими є міста, які виступають потужними промисловими центрами регіонів, що підтверджують статистичні дані щодо забруднення міст України. Міста, в яких вже тривалий час валовий регіональний продукт створюється переважно у сфері послуг, відповідно повинні мати позитивну динаміку щодо екологічного стану. Насправді ж екологічні проблеми міст десятиріччями не вирішуються, а показники енергоефективності, викидів парникових газів та накопичення твердих побутових відходів залишаються незмінними. Основними причинами ми вважаємо відсутність системної державної і міської політики в даному напрямі та економічних стимулів для розвитку зеленої економіки в містах [7].

Для стимулювання необхідних змін важливо ознайомитися з найновішими науковими розробками та досвідом вирішення екологічних проблем у містах за кордоном. Основними складовими екологізації міст є такі: розвиток відновлювальної енергетики в межах міста, а саме вітрової, сонячної, геотермальної та ін. залежно від природних умов території; будівництво енергоефективних будинків, що споживають мінімум електричної й теплової енергії; скорочення потреби в автомобільному транспорті за рахунок оптимального планування території, розвитку велосипедного транспорту, а також чіткої роботи громадського транспорту у місті; забезпечення високої частки зелених зон на території міст та стійкості природних систем і біорізноманіття в їх межах; мінімізація утворення твердих побутових відходів, забезпечення їх сортування та максимально глибокої переробки.

Загострення й поглиблення екологічних проблем, погіршення стану довкілля та природних ресурсів тривали в Україні протягом останніх десятиліть. Причиною цього є те, що в Україні не реалізується послідовно єдина державна (національна) екологічна політика, не впроваджуються принципи раціонального природокористування та мінімізації негативного впливу на екологічні об'єкти при здійсненні антропогенної діяльності на регіональному рівні. Органічною частиною національної екологічної політики є національна регіональна екологічна політика [9].

Основні тенденції регіональної політики свідчать про відсутність потреби у забезпеченні екологізації регіональної політики. Ці аспекти включають довкілля, соціально-економічні принципи, координацію геопросторових відносин між регіонами та країнами, «зелене» зростання регіонального потенціалу та якісне відтворення. Це вимагає серйозних змін у реформах регіональної політики та формуванні та реалізації національної екологічної політики [6].

Один із основних шляхів вирішення екологічних проблем розглядається у переході до інноваційної моделі національної економіки як основного засобу екологічно чистої модернізації виробництва та впровадження ресурсозбереження, який може забезпечити економічну незалежність та подолати розрив з розвиненими країнами через «інноваційний прорив», реалізація потенційних провідних позицій у тих сферах діяльності, де є необхідні достатні умови. Це вимагає комплексного підходу до екологізації економічного розвитку, який передбачає запровадження системи заходів щодо зменшення навантаження на навколишнє середовище та підвищення рівня екологічної безпеки, що полягає у переході від індивідуальних та складних екологічних заходів до розроблення та впровадження концепції всебічної екологізації суспільного виробництва та інших видів діяльності. Оскільки Україна не має достатніх ресурсів для активної реалізації енерго- та ресурсозберігаючих технологій, планується використовувати резерв квот на викиди парникових газів з метою залучення іноземних інвестицій для модернізації економіки за допомогою проектів спільного впровадження та схем зелених інвестицій. Упровадження екологічних інновацій дає змогу забезпечити взаємодію між економічним розвитком та охороною навколишнього середовища [8].

Висновки. Основними викликами, що стоять сьогодні перед країнами в рамках екологічно орієнтованого інноваційного розвитку, є зменшення ресурсоемності виробництва та розширення практики переробки. В сучасних умовах глобальних трансформаційних процесів упровадження екологічних інновацій стає пріоритетною сферою економічного розвитку, забезпечуючи стійкий розвиток та конкурентоспроможність національної економіки як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Потрібно детальніше розглянути механізми просування нових технологій у виробництво та створення умов для переходу до нової економіки, стимулювання технологічних інновацій. Одним із інструментів, що сприяє впровадженню європейських стандартів в економіці регіонального природокористування, визнано екологічну інновацію як показник сталого та збалансованого розвитку в конкурентному середовищі. Це підтверджується міжнародними політичними документами й статистичними звітами, в яких екологічні інновації трактуються як інновації, що підвищують ефективність використання природних ресурсів з економічної точки зору, зменшують негативний вплив людської діяльності на навколишнє середовище або підвищують стійкість екологічної системи.

На тлі децентралізації в Україні розроблення та адаптація до регіональних особливостей інституційних рамок управління природними ресурсами й сталого розвитку, потрібно одночасно пристосовуватися до існуючих організацій та економічних механізмів і формувати безпосередньо. Пов'язані механізми інновацій, потрібно

вирішити розподіл ролі й статусу екологічних інновацій у регіональній інноваційній системі.

Conclusions. Thus, the main challenges facing countries today in the framework of environmentally oriented innovation development are reducing the resource intensity of production and expanding the practice of processing. In the current conditions of global transformation processes, the introduction of environmental innovations is becoming a priority area of economic development, ensuring sustainable development and competitiveness of the national economy in both domestic and foreign markets. It is necessary to consider in details the mechanisms of promoting new technologies in production and creating conditions for the transition to a new economy, stimulating technological innovation. One of the tools that contributes to the implementation of European standards in the economy of regional nature management is recognized ecological innovation as an indicator of sustainable and balanced development in a competitive environment. This is confirmed by international policy documents and statistical reports, in which environmental innovations are interpreted as innovations that increase the efficiency of natural resources from an economic point of view, reduce the negative impact of human activities on the environment or increase the resilience of the ecological system.

Against the background of decentralization in Ukraine, the development and adaptation to regional features of the institutional framework of natural resource management and sustainable development, it is necessary to adapt simultaneously to existing organizations and economic mechanisms, and form directly related mechanisms of innovation. It is important to consider the distribution of the role and status of environmental innovations in the regional innovation system.

Список використаної літератури

1. Федулова Л. І. Соціальні інновації в системі соціально-економічних відносин: підручник. Київ: Український соціум. № 3. 2010. 60–74 с. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2008_3/60-74.pdf (дата звернення: 25.04.2021)
2. Гармашова Е. П. Розвиток теорії інноваційних процесів: підручник. Молодий вчений. № 2 (25). 2011. 90–94 с. URL: <http://www.moluch.ru/archive/25/2626/> (дата звернення: 25.04.2021).
3. Бобкова А. Г. Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва у контексті доктрин господарського та екологічного права: у 5 т. / редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 4. 216–251 с. (дата звернення: 20.04.2021)
4. «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р., № 680-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> (дата звернення: 25.04.2021).
5. Федулова Л. І., Шовкун І. А. та ін. Регіональні інноваційні системи: ідентифікація, оцінка, інститути та інструменти розвитку [наук.-аналіт. доп.] / за ред. д.е.н., проф. Л. І. Федулової. НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 132 с. (дата звернення: 18.04.2021).
6. Стрішенець О. М. Екоінноваційні орієнтири розвитку природного середовища. Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки: матеріали XIX міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2014. С. 68–69.
7. Поручник А., Брикова І. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів. Вісник Київського національного економічного університету. 2006. 134–173 с. (дата звернення: 25.04.2021).
8. Витвицький Я. С. Механізм державного управління в екологічній сфері на регіональному рівні та напрямки його вдосконалення. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. № 2 (42). 2012. С. 178–186. (дата звернення: 25.04.2021).
9. Yakymchuk A., Pavlov K., Pavlova O., et al. (2020) Public Administration and Economic Aspects of Ukraine's Nature Conservation in Comparison with Poland. In: Kantola J., Nazir S., Salminen V. (eds) *Advances in Human Factors, Business Management and Leadership*. AHFE 2020. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. Vol. 1209. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-50791-6_33

References

1. Fedulova, L. I. Socialni innovatsii v systemi socialno-ekonomichnyx vidnosyn: pidruchnyk. Kyiv: Ukrayinskyj socium. No. 3. 2010. P. 60–74. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2008_3/60-74.pdf (data zvernennya: 25.04.2021).
2. Garmashova, E. P. Rozvytok teoriiy innovacijnyx procesiv: pidruchnyk. Xerson: Molodyj vchenyj. No. 2 (25). 2011. P. 90–94. URL: <http://www.moluch.ru/archive/25/2626/> (data zvernennya: 25.04.2021).
3. Bobkova A. G. Pravove zabezpechennya rozvytku ekologichnogo pidpryemnyctva u konteksti doktryn gospodarskogo ta ekologichnogo prava: u 5 t. / redkol. V. Ya. Tacij [ta in.]. Xarkiv: Pravo, 2013. Vol. 4. 216–25 p. (data zvernennya: 20.04.2021).
4. “Pro sxvalennya Konceptiyi rozvytku nacionalnoyi innovacijnoyi systemy”: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 17 chervnya 2009 r. No. 680-r. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> (data zvernennya: 25.04.2021).
5. Fedulova L. I., Shovkun I. A. ta in. Regionalni innovacijni systemy: identyfikaciya, ocinka, instytuty ta instrumenty rozvytku [nauk.-analit.dop.] / ta in., za red. d.e.n., prof. L. I. Fedulovoyi. NAN Ukrayiny, In-t ekon. ta prognozuv. Kyiv, 2012. 132 p. (data zvernennya: 18.04.2021).
6. Strishenets O. M. Ekoinnovacijni oriyentyry rozvytku pryrodnogo seredovyshha. *Ekonomichni ta socialni innovaciyi yak faktor rozvytku ekonomiky*: materialyXIX mizhnar. nauk.-prakt. Konf. Luck, 2014. P. 68–69.
7. Poruchnyk A., Brykova I. Regionalna innovacijna systema yak osnova pidvyshhennya mizhnarodnogo konkurentnogo statusu nacionalnyx regioniv. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo ekonomichnogo universytetu*. Kyiv. 2006. 134–173 p. (data zvernennya: 25.04.2021).
8. Vytvyczkyj Ya. S. Mexanizm derzhavnogo upravlinnya v ekologichnij sferi na regionalnomu rivni ta napryamy jogo vdoskonalennya. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnya*: zb. nauk. pr. No. 2 (42). Xarkiv, 2012. P. 178–186. (data zvernennya: 25.04.2021).
9. Yakymchuk A., Pavlov K., Pavlova O., et al. (2020) Public Administration and Economic Aspects of Ukraine’s Nature Conservation in Comparison with Poland. In: Kantola J., Nazir S., Salminen V. (eds) *Advances in Human Factors, Business Management and Leadership. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing*. Vol. 1209. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-50791-6_33